
Oktatási célú etnikai adatgyűjtés és a szegregáció helyzete egyes nyugat- és közép-kelet-európai országokban

Marinkás György*

1. Alapvetés

A kutatás** elvégzésének és a cikk megírásának apropóját az adta, hogy a Magyarországgal¹ és Szlovákiával² szemben is folyamatban levő kötelezettségzegési eljárásban az Európai Bizottság számon kéri az oktatási, deszegregációs célú etnikai adatgyűjtésre vonatkozó szabályok meglétét. A faji- és/vagy etnikai adatgyűjtés jogilag igen körültekintő szabályozást igényel és az európai országok gyakorlatában is érzékeny kérdést jelent. Ennek megfelelően a szerző célja az volt, hogy *megvizsgálja egyes kiválasztott európai országok oktatási célú etnikai adatgyűjtésre vonatkozó jogszabályait és azok alkalmazásának gyakorlatát* – ideértve az adatkezelésre jogosultak körét és a célhoz kötöttség elvének érvényesülését –, illetve az oktatási szegregáció létét és mértékét ezen országokban, annak érdekében, hogy következtetéseket lehessen levonni az oktatási célú etnikai adatgyűjtés és az iskolai szegregáció léte közötti – esetleges – összefüggés létéről. Azaz, hogy *megvizsgálja, azokban az országokban, ahol hivatalosan nem létezik szegregáció és ezzel együtt a faji vagy etnikai származásra*

* Kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet. Adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet.

** A cikk szerzője köszönettel tartozik dr. Traser Julianna Sárának, a Nemzetközi és Uniós Jogi Kutatási Főosztály főosztályvezetőjének, valamint a főosztály munkatársainak: dr. Benyusz Mártának, dr. Béres Nórának és dr. Pék Erzsébetnek a kutatásban nyújtott nélkülözhetetlen segítségükért.

¹ A Magyarországgal szembeni eljárás eddigi állásáról lásd: Infringement decisions: May infringements package: key decisions (Brussels, 26 May 2016). Online elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_16_1823 (letöltve: 2020.04.28.); A Bizottság a 2015/2206 sz. eljárást nem léptette bírósági szakaszba – az jelenleg a monitorozás szakaszában van –, minden bizonnyal a 2017. július 1-én hatályba lépett törvénymódosítások és az azt követően hozott intézkedések hatásainak vizsgálata zajlik. CERD/C/HUN/18-25, 12 November 2018, paras. 27–33.

² A Szlovákiával szembeni eljárás eddigi állásáról lásd: European Commission, Country Report Slovakia, Brussels, 26.2.2016, SWD (2016) 93 final, 26. o.; Infringement decisions: October infringements package: key decisions (Brussels, 10 October 2019) Online elérhető: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/INF_19_5950 (letöltve: 2020. 04. 27.)

vonatkozó adatgyűjtés is tilalmazott, a gyakorlati tapasztalatok is alátámasztják-e a hivatalos álláspontot. A jelen cikk megírásának további célja volt, hogy bemutassa a deszegregációs célú – vagy ahogyan egyes országokban címkézik, az *inkluzív oktatást elősegítő* – konkrét jogszabályi rendelkezéseket és azok gyakorlatban történő alkalmazását, valamint a magyar jogalkotó számára is megfontolandó jó gyakorlatokat.

A felvázolt célkitűzés megvalósítása azonban nehézségekbe ütközött több okból kifolyólag: *egyrésztől a vizsgált országok egy részében a jogszabályok kategorikusan tiltják a faji vagy etnikai származásra vonatkozó adatok gyűjtését.*³ Annak ellenére is, hogy több ENSZ szerv is felhívta már a figyelmet e statisztikai adatok fontosságára és a hiányuk okozta problémákra.⁴ A szóban forgó országok az oktatási célú statisztikákban jellemzően a gyermekek állampolgárságát rögzítik,⁵ amelyek így elsősorban a migrációs háttérű⁶ gyermekekre vonatkozó következtetések levonását teszik lehetővé, a roma származású gyermekek esetében nem relevánsak, kivéve, ha a vasfüggöny leomlását⁷ vagy a 2004-es EU bővítést követően az egykori keleti blokk államaiból nyugatra vándorló roma közösség gyermekeiről van szó.⁸ Az ő esetükben az állampolgárság alapján közvetett következtetések levonása lehetséges. *Másrésztől, még abban az esetben is, ha gyűjthetőek faji vagy etnikai származásra vonatkozó adatok oktatási deszegregáció céljából, az adatok nem minden esetben tekinthetők objektívnek, mivel azok jellemzően önbevalláson⁹ alapulnak¹⁰ és maga a roma származás is többféleképpen határozható meg.¹¹*

³ Tekintettel arra, hogy Franciaországban nincsenek nyilvántartott etnikai származásra vonatkozó adatok, a pontos számokra kutatásokból, szakirodalomból, újságcikkekből lehet következtetni. Ellie Keen: *Mirrors. Manual on combating antigypsyism through human rights education*, 179. o. Online elérhető: <https://rm.coe.int/1680494094> (letöltve: 2020. 04. 20.)

⁴ CRC, General comment, No. 5 (CRC/GC/2003/5); valamint országspecifikusan: CRC/C/AUT/CO/5-6; CRC/C/15/Add.182, 48-49; CRC/C/CHE/CO/2-4, 2015,16–17. o.

⁵ Példának okáért Ausztria, Németország és Svájc esetén.

⁶ A fogalom tisztázását lásd: http://publications.europa.eu/resource/cellar/6b2fa45b-de82-4c1a-acab-59dd00174856.0015.02/DOC_1#keyterm_E0001 (2020. 06. 20.)

⁷ Egy másik migrációs hullám a 2004-es bővítést követően indult meg: az EU-n belüli szabad mozgáshoz való jog egyik – nem tervezett eredményeként – kvázi népvándorlás indult meg a szegényebb új tagállamok irányából a régi, tehetősebb tagállamok irányába. Simonetta Longhi – Magdalena Rokicka: *European immigrants in the UK before and after the 2004 enlargement: Is there a change in immigrant self-selection?* NORFACE MIGRATION, Discussion Paper No. 2012/30.

⁸ OSCE, *Recent Migration of Roma in Europe*. A study by Mr. Claude Cahn and Professor Elspeth Guild (10 December 2008), 14. o. Online elérhető: <https://www.osce.org/hcnm/78034?download=true> (letöltve: 2020. 04. 20.)

⁹ Amennyiben az adatgyűjtést végző jelöli be a vélelmezhető etnikai származást, ahogyan az a cseh gyakorlatban történik, úgy – amint a későbbiekben kifejtésre kerül – meghatározott kritériumok alapján kell azt elvégeznie.

¹⁰ Luba Kalaydjieva – David Gresham – Francisc Calafell: Genetic studies of the Roma (Gypsies): a review. *BMC Medical Genetics* (2001) Kalaydjieva, Luba & Gresham, David & Calafell, Francisc. (2001). Genetic studies of the Roma (Gypsies): A review. *BMC Medical Genetics*. 2. 10.1186/1471-2350-2-5.

¹¹ Roma közösségek atlasza: Katarína Kiššová: Slovenčinu chcú učiť ako cudzí jazyk, nová mapa ukazuje, kde sa mieša s rómčinou, *DenníkN*. Online elérhető: <https://dennikn.sk/898985/slovenčinu-mozu-ucit-ako-cudzi-jazyk-nova-mapa-ukazuje-kde-sa-miesa-s-romčinou/> (letöltve: 2020.02.10.); lásd továbbá: a Romani Project honlapját: <https://romani.humanities.manchester.ac.uk/whatis/status/numbers.shtml> (letöltve: 2020. 04. 20.)

2. Vizsgálati módszertan és hipotézisek

A területi korlátokra is tekintettel a szerzőnek el kellett tekintenie attól, hogy az összes európai vagy az összes EU tagállam szabályozását vizsgálatnak vesse alá. Ily módon a kiválasztás elsőre akár önkényesnek is tűnhet. A kutatás alá vont országok (Ausztria, Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Lengyelország, Németország, Olaszország, Románia, Szlovákia, Svájc) több szempont mérlegelése alapján kerültek kiválasztásra. Egyrészt a kiválasztott országok között találjuk több közvetlen szomszédunkat, illetve azon országokat, amelyekkel közös történelmi örökségen és tapasztalatokon osztozunk, jelesül a V4 tagjait. Másrészt olyan nyugat-európai országok képezték a vizsgálat tárgyát, amelyekben a romák hagyományosan kis számban élnek – ez alól csak Svájc tekinthető kivételnek a maga 35.000 fős¹² yenish¹³ közösségével –, a számarányuk legfeljebb a vasfüggöny leomlását követő népmozgások vagy a 2004-es bővítést követő belső migráció révén ugrott meg jelentősen. Ezzel egyidejűleg ezen országok hagyományosan rendelkeznek tapasztalattal az oktatási szegregáció és integráció témakörében. Még abban az esetben is, ha a szegregáció létezését következetesen tagadják is, mint Franciaország.

Az előző bekezdésben alkalmazott felosztás – jelesül a Nyugat-Európa kontra Közép-Kelet Európa (KKE) – szemmel láthatóan tükröződik az oktatási célú etnikai adatgyűjtésre vonatkozó szabályokban is: a vizsgált nyugat-európai országokban – Olaszország kivételével – nem lehetséges oktatási célból etnikai adatokat gyűjteni, mivel az oktatási rendszert hivatalosan az integritás és az inkluzivitás határozza meg. A KKE országok többségében – és a nyugati országok között ebből a szempontból kakukktojásnak számító Olaszországban – ezzel szemben a deszegregációs célú etnikai adatgyűjtés vagy kötelező törvényi követelmény vagy a törvényi szabályozás rugalmas értelmezése által lehetővé tett gyakorlat. E különbségnek számos oka van, többek között az eltérő történelmi fejlődésből eredő eltérő nemzetfelfogás.¹⁴ Azonban, amint arra a kutatás rávilágított, e különbségektől függetlenül az oktatási szegregáció mindkét csoportba tartozó országok esetén jelen van, annak ellenére, hogy látványosan – EJEB ítélet, kötelezettségszegési eljárás – csak a KKE országokban manifesztálódik. A nyugat-európai országokban a nemzetközi szervezetek vagy az Európai Bizottság jelzései ellenére e problémák nem képezik osztársadalmi vita tárgyát és nem is észlelhetők egyértelműen a szabályozásban.

¹² Szövetségi Rasszizmus Elleni Bizottság – Eidgenössische Kommission gegen Rassismus (EKRE), Antiziganismus. Online elérhető: <https://www.ekr.admin.ch/themen/d129.html> (letöltve: 2020.03.17.)

¹³ Félig letelepedett életmódot folytató, azaz nyáron vándorló, télen helyben lakó roma népcsoport, amelyet elsősorban a megjelenése – a szőke haj és nem ritkán a kék szem –, másrészt a német és egyéb nyelvek egy sajátos keverékéből álló nyelve különbözteti meg a többi roma csoporttól. Részletesen lásd: David Murphy: Ethnic Minorities in Europe; the Yenish (Yeniche People). *Traveller's Voice*, 2017. július 25. Online elérhető: <https://www.travellersvoice.ie/2017/07/25/ethnic-minorities-in-europe-the-yenish-yeniche-people/> (letöltve: 2020.03.05.)

¹⁴ Gulyás Éva: A nemzetállam fogalmának változásai. *Jog, állam, politika*, 10. évf. (2018) 2. sz., 59–86. o.

3. Ténybeli helyzet

Az oktatási szegregáció – Lengyelország kivételével¹⁵ – az összes vizsgált országban kimutatható valamilyen mértékben, okai pedig három nagy csoportba sorolhatók: (i) *a lakosság térbeli szegregációja*, azaz a különböző társadalmi státusszal rendelkező lakosság lakókerület szerinti elkülönülése – ideértve a városrészek, illetve a városok és vidéki területek közötti különbségeket –; (ii) *az oktatás különböző szintjeinek elérhetetlensége egyes társadalmi rétegek számára*. Végül, de nem utolsósorban (iii) *a hátrányos helyzetű – roma származású vagy migrációs háttérű – gyermekek felülreprezentáltsága a speciális nevelésű igényű (SNI) gyermekek számára létrehozott osztályokban*.

3.1. A lakosság térbeli elkülönülése. Az első vizsgálandó szempont a lakosság térbeli elkülönülése, amely mind a szabad iskolaválasztást lehetővé tevő, mind az azt kizáró országok esetén jól megfigyelhetően iskolai szegregációt indukál.

A szabad iskolaválasztást lehetővé tevő országok – Csehország,¹⁶ Egyesült Királyság, Olaszország – esetében a szegregáció nem kizárólag a szülők iskolaválasztása miatt,¹⁷ hanem *a lakosság különböző csoportjainak állandósult és differenciált térbeli elhelyezkedésének eredményeként alakul ki* – mint Csehországban¹⁸ és Olaszországban.¹⁹ A másik tendencia, amely az Egyesült Királyság esetében figyelhető meg, hogy *a tehetősebb családok legkésőbb a*

¹⁵ Lengyelországban a relatíve homogén etnikai, nemzeti és vallási összetételből adódóan a kutatások és országjelentések nem adnak számot súlyos társadalmi problémaként jelentkező szegregációról. Az OECD 2012-ben végzett kutatása alapján Lengyelországban az oktatási szegregáció marginális probléma, mindamellett arányaiban kevés az elégtelen teljesítményt nyújtó és az iskolarendszerekből idejekorán kieső diák, mindemellett megfelelőek a PISA-mérések eredményei is. A kutatás kiemeli, hogy bár mindig van hova fejlődni, a lengyel oktatáspolitikának köszönhetően a diákok közötti különbség csökken, a szociális háttér pedig sokkal kevésbé befolyásolja a diákok előmenetelét, mint más OECD országokban. Polskie Radio SA, Kościół katolicki w Polsce w liczbach. Znamy najnowsze dane ISKK, 07.01.2020. Online elérhető: <https://polskieradio24.pl/5/1222/Artykul/2432120,Kosciol-katolicki-w-Polsce-w-liczbach-Znamy-najnowsze-dane-ISKK> (letöltve: 2020. 04. 16.); OECD (2012), *Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools*, OECD Publishing, 48, 108. o. Online elérhető: <https://www.oecd.org/education/school/50293148.pdf> (letöltve: 2020. 04. 20.); *PISA 2018 Results combined executive summaries*. Online elérhető: https://www.oecd.org/pisa/Combined_Executive_Summaries_PISA_2018.pdf (letöltve: 2020. 04. 16.)

¹⁶ Az óvodai, alap, közép, szak- és egyéb oktatásról szóló 561/2004. sz. törvény (Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), Zákon č. 561/2004 Sb)

¹⁷ Jóllehet Olaszország esetében az adatok alapján, azokon a földrajzi területeken, ahol magas a migrációs háttérű gyermekek aránya, az olasz gyermekek 80%-át a szülők vagy a körzeten kívüli állami iskolába, vagy valamely magániskolába íratják be. Az olasz oktatási rendszer szegregáltságát illetően lásd: OECD, PISA 2018, Italy: https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_ITA_IT.pdf (letöltve: 2020. 04. 20.); az OECD PISA jelentést alátámasztja többek között a *Save the Children* által 2019-ben kiadott, 10 éves periódust átfogó tanulmánya. Online elérhető: https://s3.savethechildren.it/public/files/uploads/pubblizacioni/x-atlante-dellinfanzia-rischio-il-tempo-dei-bambini_2.pdf (letöltve: 2020.04.14.)

¹⁸ Luděk Sýkora (szerk.): Segregace v České republice: Stav a vývoj, příčiny a důsledky, prevence a náprava <https://web.natur.cuni.cz/segregace/images/stories/dokumenty/kapitola1.pdf> (letöltve: 2020.03.20.)

¹⁹ Olaszország esetében jelentős eltérések figyelhetők meg a gazdagabb északi és a szegényebb déli országrész között is.

gyermek iskolaköteles korának elérésekor jobb környékre költöznek, annak érdekében, hogy a gyermek hasonlóan jól szituált tanulókkal járhasson egy iskolába.²⁰ Ugyanez figyelhető meg a szabad iskolaválasztás jogát lényegében kizáró Svájc esetében is.

A térségi szegregáció a szabad iskolaválasztást korlátozó országok esetében is jól megfigyelhető. Romániában a felmérések alapján a kötött iskolai körzetek és a lakosság térségi elkülönülésével együtt azt eredményezik, hogy a szegregáció a *roma származású és – származásuktól függetlenül – a vidéki környezetben élő gyermekeket* érinti elsősorban.²¹ A szlovák közoktatási törvény²² értelmében főszabályként a gyermeket abban az iskolai körzetben kell beiskoláztatni, *amelyben az állandó lakhelye van.* A szlovák törvényi szabályozás értelmében az *általános iskolák területi illetékességének meghatározása – azaz a tankörzetek kijelölése – önkormányzati hatáskör,*²³ *amelyeket – a magyar szabályozással ellentétben*²⁴ *– nem köti olyan kötelező érvényű és kikényszeríthető jogszabály, amelynek értelmében a tankörzetek kijelölése során antiszegregációs szempontokat is figyelembe kellene venniük.* E tényező, valamint az, hogy Csehországhoz hasonlóan Szlovákiában is jól megfigyelhető a társadalmi csoportok lakóhely szerinti elkülönülése,²⁵ szegregált osztályok vagy iskolák létrejöttéhez vezet. A szabad iskolaválasztást korlátozó országok eklatáns példája Svájc, amely az állami oktatási rendszeren belül csak kivételes esetekben²⁶ teszi lehetővé az iskolaválasztást. Ugyanakkor az állami oktatási rendszer magas színvonalú és teljesen ingyenes.²⁷ Nem meglepő, hogy mindösszesen a gyermekek 5%-a jár magániskolákba.²⁸ Ily módon elvileg elképzelhetetlen a szegregált osztályok vagy iskolák kialakulása. A gyakorlat azonban

²⁰ Mindezt érdemes összevetni a következő alponthan tárgyalt Svájcjal.

²¹ Utóbbiak esetén az alacsonyabb színvonalú oktatás, a képzetlenebb pedagógusok és az infrastruktúra helyzete okoz gondot. Részletesen lásd: FRA, Educația: situația romilor în 11 state membre ale UE Sondaj cu privire la romi – Date pe scurt. Online elérhető: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-roma-survey-dif-education_ro.pdf (letöltve: 2020.03.21.); illetve: Strategia privind reducerea părăsirii timpurii a școlii în România. Online elérhető: https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Invatamant-Preuniversitar/2015/Strategie-PTS/Strategie-PTS-2015.pdf (letöltve: 2020.03.21.)

²² A nevelésről és oktatásról, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről szóló, Tt. 245/2008 sz. törvény (Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov). 20. § (5) bekezdés

²³ Az oktatásügyi államigazgatásról és az iskolai önkormányzatokról, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről szóló Tt. 596/2003. sz. törvény (Zákon č. 596/2003 Z.z. o štatnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov) 8. § (1) bekezdés

²⁴ 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 24. § (2) bekezdés

²⁵ A szakirodalom szerint a többségi tanulók elvándorlása akkor következik be, amikor a hátrányos helyzetű roma tanulók aránya az adott iskolán belül eléri a 20 %-ot. A többségi szülők ebben az esetben hajlandóságot mutatnak, hogy vállalják a magániskolába vagy a távolabbi állami iskolába történő napi szintű utaztatás magasabb költségeit is. Miloslava Hapalová: Segregácia rómskych detí, *tudarozum.sk*, <https://analiza.todarozum.sk/docs/320420001yw1a/> (letöltve: 2020.02.10.)

²⁶ Mercator, *The Romansh language in education in Switzerland* (ISSN: 1570–1239), 2017, 14–15. o.

²⁷ EACEA, *Switzerland Overview* (2019) Online elérhető: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/switzerland_en (letöltve: 2020.03.17.)

²⁸ EACEA, *Switzerland, Organisation of Private Education*, 2020. január 27. Online elérhető: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-private-education-115_en (letöltve: 2020.03.17.)

mást mutat: *a módosabb szülők a gyermek iskolaköteles korának elérésekor a jobb iskolával rendelkező körzetet választják lakóhelyül* – e helyütt érdemes visszautalni az Egyesült Királyságra –, vállalva a magas ingatlanbérleti és vételárakat, amelyek az alacsonyabb társadalmi státuszú rétegek számára megfizethetetlenek. Svájcban tehát a társadalmi rétegek földrajzi elkülönítése alakítja ki a szegregációt.²⁹ A jelenség meglétét a menedékkérő gyermekek inkluzív oktatását elősegítő ajánlások és szakpolitikai dokumentumok is alátámasztják.³⁰

3.2. Az oktatás egyes szintjeinek exkluzív – a társadalom egyes csoportjait kizáró – jellege. A térbeli elhelyezkedéshez hasonlóan szegregált oktatást eredményezhet az oktatás egyes szintjeinek exkluzív – a társadalom egyes csoportjait kizáró – jellege, amely megnyilvánulhat egyrészt a magániskolába járó gyermekek magas számában, másrészt az állami iskolák esetében az azonos ISCED szerinti szinten különböző színvonalú oktatást nyújtó intézmények léteben.

Az előbbi jelenség *Franciaországban* és az *Egyesült Királyságban* figyelhető meg. A szegregáció létét következetesen tagadó Franciaországban³¹ a középosztály jellemzően magániskolába írta a gyermekeit, azon belül is jellemzően a katolikus egyház által fenntartott iskolákba. Az Oktatási Minisztérium statisztikái³² szerint az alapfokú oktatásban (ISCED 1 és 2 szint) résztvevő gyermekek megdöbbentően magas aránya (57%)³³ jár világi vagy egyházi fenntartású magániskolába. Az Egyesült Királyságban szintén meghatározó szerepet töltenek be a magániskolák, amelyek kapcsán különlegességként kiemelendő, hogy az országban nem csak az egyházak, hanem az állam is tarthat fenn vallási iskolákat. A *National Institute of Economic and Social Research* 2019-es jelentése³⁴ alapján *az állami iskolák 34%-a vallási intézmény*. Jóllehet a törvényi előírás értelmében csak a tanulók 50%-a kell, hogy az adott felekezethez tartozzon, a vallási iskolák a szegregált oktatás jellemző

²⁹ Maarten van Ham – Heleen Janssen Tiit Tammaru, Szymon Marcin´czak, Raivo Aunap, (2019) Relationship between income inequality and residential segregation of socioeconomic groups, *Regional Studies*, DOI: 10.1080/00343404.2018.1540035

³⁰ Racial discrimination in Switzerland report of the Service for Combating Racism (2016), 39–40. o.

³¹ A hivatalos francia állásponttal ellentétben számos OECD és EU-s felmérés eredményei, valamint a szakirodalom is alátámasztja a szegregáció létezését. OECD 2012, *Équité et qualité dans l'éducation – Comment soutenir les élèves et les établissements défavorisés, coup de projecteur sur la France*, <https://www.oecd.org/fr/france/49623513.pdf> (letöltve: 2020.03.16.); Oktatás: a romák helyzete 11 uniós tagállamban, *Felmérés a romákról – Középpontban az adatok*. Online elérhető: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-roma-survey-dif-education_hu.pdf (letöltve: 2020. 04. 20.)

Ellie Keen: *i.m.*, 179. o. Online elérhető: <https://rm.coe.int/1680494094> (letöltve 2020.03.23.); Bleich, Eric: *Race Policy in France*. Brookings, 2001. május 1. Online elérhető: <https://www.brookings.edu/articles/race-policy-in-france/> (letöltve: 2020.03.16.)

³² Oktatási Minisztérium statisztikái <https://www.education.gouv.fr/les-chiffres-cles-du-systeme-educatif-6515> (letöltve: 2020.03.13.)

³³ Ez több, mint ötszöröse az OECD átlagnak (11%). OECD (2014), "Indicator C7: In what ways do public and private schools/institutions differ?" In: *Education at a Glance 2014: OECD Indicators*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/888933119321>

³⁴ Chiara Manzoni – Heather Rolfe: *Promoting Ethnic and Religious Integration in Schools: a Review of Evidence*. National Institute of Economic and Social Research, April 2019. Online elérhető: <https://www.niesr.ac.uk/sites/default/files/publications/NIESR%20DfE%20final%20report.pdf> (letöltve: 2020.04.16.)

színterei: *a muszlim, hindu és szikh vallási iskolák erősen szegregáltak* a helyben lakó kisebbségi lakosság rendszerint homogén összetétele miatt.

Az *osztrák és a német általános iskolai rendszer* felső tagozata (ISCED 2 szint) kétszintű, a két szint között a diákok társadalmi helyzetében és továbbtanulási lehetőségeiben éles különbségek figyelhetők meg. A kutatások alapján megfigyelhető, hogy a magasabb szintű oktatást biztosító – ezzel együtt a bejutáshoz jobb tanulmányi eredményeket feltételül támasztó – *Gymnasium* Unterstufe-ba jellemzően a magasabb társadalmi státusszal és a magasabb iskolázottsággal rendelkező szülők gyermekei kerültek be, míg *az alacsonyabb oktatási színvonalat képviselő Hauptschule-ba a kevésbé iskolázott és alacsonyabb társadalmi státuszú³⁵ – példának okáért roma származású vagy migrációs háttérű³⁶ – szülők gyermekei.³⁷* A kutatás alapján azonban önmagában *nem az etnikai származás vagy a migrációs háttér a döntő a továbbtanulási esélyeket illetően, hanem az azzal jellemzően együtt járó társadalmi hátrányok. E következtetést az Európai Bizottság jelentései is megerősítették:* amint azt a Bizottság is írja, Ausztriában a szülők társadalmi státuszának jelentősebb hatása van a gyermekek továbbtanulási lehetőségeire nézve, mint más EU országokban.³⁸ A német általános iskola felső tagozata az osztrákhhoz hasonlóan kétszintű, a *Gymnasium* és a *Realschule* vagy *Hauptschule* elnevezésű szintekből áll és az osztrák rendszerhez hasonlóan társadalmi helyzet alapján osztja el a gyermekeket.³⁹

3.3. A roma származású vagy migrációs háttérű gyermekek felülreprezentáltsága az SNI csoportokban. A nyugati országok közül Ausztria, Belgium és Svájc⁴⁰ esetében szembeötlő a jelenség megléte, míg a KKE országok esetében Csehország és Szlovákia érdemel külön kiemelés.

Ausztriában 1995-ig igazolható tendencia volt, hogy a roma és migrációs háttérű gyermekek jelentős részét szinte automatikusan és objektíve igazolható ok nélkül

³⁵ Míg az osztrák felmenőktől származó személyek 47%-a rendelkezik felsőfokú képesítéssel, addig a török felmenőkkel rendelkező személyek között ez az arány mindössze 8%. Nationaler Bildungsbericht Österreich 2018, 40. o.

³⁶ Az OECD 2018-as adatai alapján egy török felmenőkkel rendelkező diáknak 68 %-kal, míg egy ex-jugoszláv felmenőkkel rendelkező diáknak 44%-kal kevesebb az esélye bejutni a *Gymnasium* Unterstufe szintű oktatási intézménybe, mint egy a többségi társadalomból származó diáknak. Wilfried Altzinger – Alyssa Schneebaum: *Intergenerational mobility among children of immigrants*. Country studies on Intergenerational Mobility (OECD, 2018), 17–28. o.

³⁷ Az előbbi kategóriában 5,6 % a migráns háttérű gyermekek aránya, míg utóbbiban 11,3 %. EUMC 2004, 19. o.

³⁸ European Commission, Country Report: Austria, 2020 SWD (2020) 519 final, Brussels, 26.2.2020., 8, 36. o.; European Commission, Country Report: Austria 2017, SWD (2017) 85 final, Brussels, 22.02.2017., 3. o.

³⁹ A német 'elit' gyermekei általában véve a felsőoktatásba való bekerülés lehetőségét megteremtő gimnáziumba járnak, ezzel szemben az alacsonyabb társadalmi rétegekhez tartozó családok gyermekeinek döntő többsége az alacsonyabb szintű – kvázi szakközépiskolai vagy szakiskolai – képzésben vesz részt. *OECD Reviews of Migrant Education. The Resilience of Students with an Immigrant Background Factors that Shape Well-being*. OECD, 2018, 296. o.

⁴⁰ *Svájcban* a migrációs háttérű gyermekek tekinthetők felülreprezentáltaknak a sajátos nevelésű igényű osztályokban. Bundesamt für Statistik, *Statistisches Jahrbuch und Taschenstatistik der Schweiz* (2019); illetve Haenni Hoti, Andrea (ed.): *Equity – Diskriminierung und Chancengleichheit im Bildungswesen. Migrationshintergrund und soziale Herkunft im Fokus*, Bern 2015, 51–89. o.

sajátos nevelésű igényű gyermekek számára létrehozott csoportokba és iskolákba (Sonderschule) irányították. Jóllehet az 1995-ös évet követően komoly változás állt be a gyakorlatban, az EUMC⁴¹ 2004-es jelentése⁴² szerint jelenség továbbra is megfigyelhető maradt. A legfrissebb jelentések⁴³ alapján a gyakorlat is hagy némi kívánni valót maga utána.⁴⁴ *Belgiumban* mind a migrációs háttérű, mind a roma gyermekek nagyobb arányban kerülnek speciális iskolákba, mint a belga felmenőkkel rendelkező társaik.⁴⁵ *Csehországban* a rendszerváltozást megelőzően *bevett gyakorlat volt a roma gyermekek enyhén értelmileg fogyatékosná nyilvánítása és speciális iskolákban történő elhelyezése*. A gyakorlat miatt – amelyben a rendszerváltás sem hozott változást – az *Emberi Jogok Európai Bírósága* (EJEB) 2007-es ítéletében⁴⁶ marasztalta az országot. Annak ellenére, hogy az ítéletet követően számos intézkedés került elfogadásra, az EU-MIDIS II 2016-ban készített felmérése⁴⁷ alapján *Csehországban az IESCED 1 és 2 szinteken továbbra is magas (16%) az SNI csoportokba vagy iskolába utalt roma származású gyermekek aránya*. A *szlovák* oktatási rendszer kapcsán is visszatérően megfogalmazott kritika, hogy a roma gyermekeknél és tanulóknál kirívóan magas arányban állapítják meg az „enyhe értelmi fogyatékoság” diagnózisát és sorolják őket ez alapján speciális iskolába vagy speciális osztályba,⁴⁸ amelynek egyik valószínűsíthető oka az SNI gyermekek után járó normatív támogatás,⁴⁹ amely anyagilag érdekelté teszi az iskolákat az SNI

⁴¹ European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia

⁴² Az EUMC kimutatása alapján a migrációs háttérű gyermekek az általános iskolai oktatásban (ISCED 1 és 2 szintek) részesülő diákok 9,6%-át tették ki, miközben az ún. Sonderschule kategóriába tartozó intézményekben az arányuk meghaladta a 20%-ot. EUMC 2004.

⁴³ Nationaler Bildungsbericht Österreich 2018, 27. o.

⁴⁴ Az *Initiative für ein Diskriminierungsfreies Bildungswesen* (IDB) 2017-es jelentése számos olyan esetet rögzített, amelyben az iskolaköteles kort elérő gyermeküket regisztráló szülőknek az iskolaigazgató automatikusan nyelvi előkészítő osztályt ajánlott a gyermek származása vagy vallása miatt feltételezhető nyelvi hiányosságaira hivatkozva. Az egyik esetben a török származású, de a szülők döntése – miszerint otthon is csak németül beszélnek – nyomán törökül nem, ellenben németül kiválóan beszélő gyermeket az igazgató látatlanban nyelvi előkészítő osztályt igénylő gyermekként regisztrálta. IDB, *Discrimination in the Austrian education system Annual report* (2017), 23. o.

⁴⁵ Jóllehet a migrációs háttérű gyermekek az integrálásuk érdekében létrehozott felzárkóztató osztályokban csak meghatározott ideig tanulhatnak, utána integrált oktatásban kell őket részesíteni. COE, *Fighting School Segregation in Europe Through Inclusive Education* (2017) Online elérhető: <https://rm.coe.int/lutter-contre-la-segregation-scolaire-en-europe-par-l-education-inclus/1680743839> (letöltve: 2020.03.29.); Az *Intolerancia és Rasszizmus elleni Európai Bizottság 2020. márciusi jelentése*. Online elérhető: <https://rm.coe.int/sixieme-rapport-de-l-ecri-sur-la-belgique/16809ce9f1> (letöltve: 2020.03.29.); Dispositif d'Accueil et de Scolarisation des élèves Primo-Arrivants état des lieux Analyse 2017 április https://www.lacode.be/IMG/pdf/Analyse_CODE_Dispositif_d_Accueil_et_de_Scolarisation_des_eleves_Primo-Arrivants_etat_des_lieux.pdf (letöltve: 2020. 04. 20.); Lásd tovább: Diversité dans l'enseignement, UNIA baromètre: <https://www.unia.be/fr/publications-et-statistiques/> (letöltve: 2020.03.29.)

⁴⁶ EJEB, *D.H és mások kontra Csehország* (57325/00), 2007. november 13.

⁴⁷ Az Európai Unió második felmérése a kisebbségekről és a hátrányos megkülönböztetésről: FRA, EU-MIDIS II, Second European Union Minorities and Discrimination Survey Roma – Selected findings. Online elérhető: <https://fra.europa.eu/en/publication/2016/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-roma-selected-findings> (letöltve: 2020.03.20.)

⁴⁸ Jól jellemzi e tendenciákat, hogy a 2017/18-as tanévben az összes nulladik osztályos tanuló 72%- volt roma származású.

⁴⁹ A 2018/19-es tanévben 250 euró/tanuló.

csoportok indításában.⁵⁰ A szakirodalom alapján jellemző, hogy az SNI kategóriába sorolt diákok számára fenntartott épületek az átlagnál rosszabb állapotban vannak, az oktatás feltételei pedig általában véve lényegesen rosszabbak.⁵¹ A jelenség visszaszorítása érdekében több intézkedést – törvénymódosításokat⁵² is ide értve – foganatosított a szlovák állam, egy részüket azt követően, hogy *az Európai Bizottság 2015 áprilisában a 2000/43/EK irányelv⁵³ megsértése címén a roma gyermekek és tanulók szegregációja miatt felszólító levelet⁵⁴ küldött a szlovák kormánynak.⁵⁵ A Bizottság a meghozott intézkedéseket⁵⁶ és azok hatását mérlegelve 2019-ben arra a következtetésre jutott, hogy azok elégtelennek bizonyultak a probléma megoldásához, így indokolással ellátott véleményt küldött az ország kormányának.⁵⁷ Emellett a szlovák közéletben és a sajtóban is napirenden van a téma.⁵⁸*

Amint a jelen pontban kifejtésre kerültek alapján megállapítható, a szegregáció különböző okokból kifolyólag és különböző módokon manifesztálódva, mind a vizsgálat alá vetett nyugat-európai, mind a KKE országok oktatási rendszerében létező jelenség.

4. Az etnikai adatgyűjtésre vonatkozó szabályok

4.1. Az oktatási célú etnikai adatgyűjtés törvényi szinten előírt vagy a gyakorlatban megjelenik. Csehországban nincs törvényi definíciója a szegregációnak: a 198/2006 számú antidiszkriminációs törvény⁵⁹ ehelyett a

⁵⁰ Az alapiskolák, középiskolák és oktatási létesítmények finanszírozásáról szóló, Tt. 597/2003. sz. törvény (Zákon č. 597/2003 Z.z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení), 4e §, (1)-(4) bekezdések.

⁵¹ Vlado Rafael: Školy proti segregácii - Metodická príručka na prevenciu a odstraňovanie segregácie rómskych žiakov, o.z. eduRoma, Bratislava, 2017, 23–24. o.

⁵² A nevelésről és oktatásról, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről szóló Tt. 245/2008 sz. törvényt (közoktatási törvény) módosító és kiegészítő Tt. 188/2015. sz. törvény (Zákon č. 188/2015 Z. z. Časová verzia predpisu účinná od 01.01.2016 do 31.08.2016). A közoktatási törvény módosított paragrafusai: 29. és 107. §-ok. A szóban forgó 2015-ös törvény módosította továbbá „Az oktatásügyi államigazgatásról és az iskolai önkormányzatokról, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről” szóló Tt. 596/2003. sz. törvényt: a változtatásokat a 13. § (1) és (3) bekezdések tartalmazzák.

⁵³ A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról (HL L 180, 2000.7.19. 22–26. o.)

⁵⁴ Lásd a 2. sz. lábjegyzetet.

⁵⁵ Magyarország a következő évben kapta meg a felszólító levelet ugyanezen okból kifolyólag. Lásd az 1. sz. lábjegyzetet.

⁵⁶ A 2015-ös módosítások többek között egy évben limitálták az SNI osztályban történő elhelyezés maximális időtartamát, valamint az Állami Tanfelügyelet hatásköreit kiterjesztették a speciális nevelési-oktatási igényt diagnosztizáló intézményekre, illetve a diagnózis felállítására vonatkozó szabályok meghozatalára.

⁵⁷ Lásd a 2. sz. lábjegyzetet.

⁵⁸ Miroslava German Sirotnikova: *Roma Children Face Growing Segregation in Slovak Schools*. November 27, 2019. Online elérhető: <https://balkaninsight.com/2019/11/27/roma-children-face-growing-segregation-in-slovak-schools/> (letöltve: 2020. 04. 20.)

⁵⁹ Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), Zákon 198/2006 Sb., <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-198>

hátrányos megkülönböztetés fogalmát tartalmazza. Egy a Munkaügyi és Szociális Minisztérium által készített 2006-os dokumentumban⁶⁰ azonban meghatározzák a fogalmát.⁶¹ A *nemzeti kisebbségek jogairól szóló 271/2001 számú törvény*⁶² 4. § (2) bekezdése értelmében a *közigazgatási szervek a nemzeti kisebbségekhez tartozókról nem vezetnek nyilvántartást. A faji és etnikai származásra utaló adatok egyebekben érzékeny személyes adatnak számítanak a személyes adatok kezeléséről szóló 110/2019 számú törvény*⁶³ 66. § (6) bekezdése értelmében.⁶⁴

A gyakorlatban azonban – a törvényi szabályozással ellentétesen és a szegregáció fogalmának hiányában is – történik oktatási célú etnikai adatgyűjtés: a 2014/15-ös tanévtől kezdődően a Cseh Tanfelügyelet (Česká školní inspekce) végzett ilyen típusú adatgyűjtést, majd 2016-tól az *Oktatásügyi Minisztérium vette át a feladatot*.⁶⁵ A hivatalos indokolás szerint az EU és ET várja el ezt Csehországtól: az emberi jogok bíróságának 2007-es ítéletét e nélkül nem tudják végrehajtani. *Az adatgyűjtés a beiratkozási adatok gyűjtésével párhuzamosan az elektronikusan az iskolai statisztikai rendszeren keresztül történik* statisztikai feldolgozási céllal, adatvédelmi szempontok miatt személyazonosításra alkalmatlan módon.⁶⁶ Az iskolák számára a rendelkezésükre bocsátott útmutató nyújt eligazítást azt illetően, hogy a statisztikák elkészítésekor kit lehet romaként kategorizálni.⁶⁷ Annak ellenére, hogy a kérdőív kitöltése kötelező, egyes iskolák elvi okokból megtagadták a minisztériummal való együttműködést e téren és akkor is nullás értéket írtak be, ha jártak roma származású gyermekek az iskolába. Döntésüket azzal indokolták, hogy az iskola, illetve a pedagógusok nem kompetensek a 'roma mivoltot' megállapítani és a tanulók etnikai származását elemezni. *Az adatgyűjtés törvényességét nem csak*

(letöltve: 2020.03.20.)

⁶⁰ Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti Praha, srpen 2006, 115. o. Online elérhető: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf (letöltve: 2020. 04. 28.)

⁶¹ Összefoglalva: egy olyan folyamat, amelynek eredményeként minimálisra csökken a kapcsolat a többségi társadalom és a társadalom egy jól körülhatárolható csoportja között. A szegregáció eredhet a többségi társadalom felől érkező nyomásból – amint a jelentés rögzíti, Csehországban ez a meghatározó ok –, de az elkülönülő csoport szabad akaratából is (példának okáért, amennyiben így szeretné biztosítani a csoportidentitás fennmaradását).

⁶² Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, Zákon č. 273/2001 Sb., <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-273> (letöltve: 2020.03.20.)

⁶³ A személyes adatok kezeléséről szóló 110/2019. sz. törvény (Zákon o zpracování osobních údajů č. 110/2019 Sb.)

⁶⁴ Ez az egyébként adatvédelmi szempontból indokolt szabályozás a szakirodalom szerint megnehezíti a szegregáció felmérését és az ellene való intézkedéseket is. A szakértők és nemzetközi szervezetek is a pontosabb adatgyűjtésre vonatkozó ajánlásokat fogalmazták meg a jobb helyzetfelmérés érdekében.

⁶⁵ Lásd az Oktatásügyi Minisztérium megrendelésére készült jelentést: Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy: ZPRÁVA ZE ZJIŠŤOVÁNÍ KVALIFIKOVANÝCH ODHADŮ POČTU ROMSKÝCH ŽÁKŮ V ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH VE ŠKOLNÍM ROCE 2016/17. Online elérhető: <http://www.msmt.cz/file/39658/> (letöltve: 2020.04.28.)

⁶⁶ Az iskolaigazgatónak számokat kell beírniuk a statisztikai adatgyűjtő elektronikus felületen.

⁶⁷ Az útmutató alapján azt a személyt nevezzük romának, aki magát annak tartja, anélkül, hogy ezt feltétlenül minden körülmény között vállalná, vagy környezete jelentős része annak tartja őt valós vagy vélt (antropológiai, kulturális vagy szociális) jegyek alapján.

*pedagógusok vitatták: az ombudsman is vizsgálta azt.*⁶⁸

A *lengyel jogrendszer* nem definiálja a szegregációt, igaz – amint az fentebb kifejtésre került – a jelenség nem is tetten érhető az ország oktatási rendszerében. Az *oktatási célú etnikai adatgyűjtés főszabályként nem megengedett*. Az *Oktatási Törvény*⁶⁹ 151. cikke határozza meg az iskolai beiratkozásokkor megadandó adatok körét, a felsorolásból hiányoznak a *faji és etnikai származásra vonatkozó adatok*. A törvény azonban meghatároz bizonyos kivételeket: 30/A cikk kimondja, hogy az óvodák, iskolák, pedagógiai felügyeleti hatóságok, a törvényben meghatározott feladatokat végrehajtó egyéb szervezetek a személyes adatokat – ideértve a *faji vagy etnikai származására vonatkozó adatokat* – az e törvény rendelkezéseiből származó kötelezettségek végrehajtásához szükséges mértékig kezelhetik. A törvény mindezt azzal a kikötéssel teszi lehetővé, hogy azokat csak a törvényben meghatározott feltételek⁷⁰ esetén lehetséges kiadni vagy nyilvánosságra hozni. Az illetéktelen kiadás szankcióját a személyes adatok védelméről szóló 2018. május 10-én kelt törvény⁷¹ 107. cikke rögzíti. Fontos garanciának tekinthető az Oktatási Törvény 160. cikke, amely az adatok kezelésének időbeli korlátját rögzíti: az iskolába felvett gyermekek adatait, illetve dokumentációit addig őrzik, amíg a gyermek az iskola tanulója. Az iskolába jelentkezett, ám felvételt nem nyert gyermekek adatait pedig egy évig őrzik.

Az *olasz jogrendszerben sem található expressis verbis definíció a szegregációra.*⁷² A személyes adatok kezelésének jogszabályi kereteit az *adatvédelmi törvény*⁷³ illetve az *iskolák adatgyűjtéséről szóló 1989. évi 322 törvényerejű rendelet*⁷⁴ biztosítja. A gyakorlati végrehajtást illetően az olasz *adatvédelmi biztos ajánlásai*,⁷⁵ illetve az oktatási minisztérium (MIUR⁷⁶) személyes adatkezelésre vonatkozó tájékoztatója⁷⁷ ad útmutatást. A fent említett törvényerejű rendelet

⁶⁸ Lásd az ombudsman jelentését: Vyzkum veřejného ochránce práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol. Online elérhető: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum_skoly-zprava.pdf (letöltve: 2020. 04. 27.); lásd továbbá: Ondřej Klípa, Chasing „Statistical Roma”: Ethnic Data Collection in Czech Primary Schools. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol. 16, No. 1, 2017, 32–50. o.

⁶⁹ USTAWA z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe

⁷⁰ A kifejezett jogszabályi rendelkezésen kívül ilyen eset a diák egészségének védelme, illetve amikor a tanuló, illetve kiskorú tanuló esetén a szülői felügyeletet ellátó személy beleegyezését adja az adat kiadásához.

⁷¹ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001000/U/D20181000Lj.pdf> (letöltve: 2020.03.18.)

⁷² Az Alkotmány 2. és 3. cikke, illetve a bevándorlásról szóló 286/98 törvényerejű rendelet 43. cikke rögzítik a diszkrimináció tilalmát, amelyet az oktatással összefüggésben a faji, etnikai és vallási hovatartozásra tekintettel alkalmazott hátrányos feltételekként határoznak meg. https://www.miur.gov.it/documents/20182/2223566/quaderno_57.pdf/a23ad7a2-325e-9037-14eb-2136eef68419?t=1564667196095 (letöltve: 2020. 04. 20.); Lásd tovább: az ún. Mancino törvényt: Legge 25 giugno 1993, n. 205. Recante misure urgenti in materia di discriminazione razziale, etnica e religiosa.

⁷³ Decreto legislativo 30 giugno 2003, n. 196, Codice in materia di protezione dei dati personali.

⁷⁴ Decreto legislativo 6 settembre 1989, n. 322.

⁷⁵ La Scuola a prova di privacy. Online elérhető: <https://www.garanteprivacy.it/web/guest/home/docweb/-/docweb-display/docweb/5601934> (letöltve: 2020. 04. 20.)

⁷⁶ Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca

⁷⁷ MIUR, Informativa sul trattamento dei dati personali (Art. 13 del Regolamento UE 679/2016)

értelmében: a közoktatással összefüggésben a következő adatok gyűjthetők: születési év, évfolyam, nem, állampolgárság, fogyatékoság, évisméltés. Az iskolai nyilvántartásban szereplő, személyes adatnak minősülő adatok kezelését, azaz gyűjtését és terjesztését a nemzeti statisztikai program írja elő közérdekhez kapcsolódó feladatra tekintettel. Kiemelést érdemel, hogy *eltérő szabályozás vonatkozik az állami és a nem állami fenntartású iskolákra*: előbbiek a jogszabályok által előírt, vagy az oktatási tevékenység folytatásához szükséges adatokat⁷⁸ anélkül gyűjtik, hogy ehhez szükséges lenne az érintettek hozzájárulása.⁷⁹ A nem állami iskolák ezzel szemben az adatkezeléshez kötelesek beszerezni az érintettek írásos hozzájárulását, kivéve, ha az adatkezelésre a beiratkozás, vagy a gyermek kérésének teljesítése miatt van szükség. Az olasz adatvédelmi biztos iránymutatása⁸⁰ alapján mind az állami, mind a nem állami iskoláknak tájékoztató formájában informálniuk kell a szülőket és a tanulókat az általuk gyűjtött és kezelt adatokról. A MIUR felelős az iskolák által a diákokra vonatkozóan gyűjtött és rendszeresen frissített statisztikai adatok kezeléséért és a honlapján történő közzétételéért. *Amennyiben a jogszabály kifejezetten előírja, akkor az iskolák az adatvédelmi biztos ajánlásait⁸¹ figyelembe véve különleges adatokat – úgymint faji, etnikai származás, vallási meggyőződés, egészségi állapot, anyagi helyzet – is gyűjthetnek, e lehetőséget az iskolák esetében a törvény⁸² nem zárja ki*, amennyiben azokat célhoz kötötten gyűjtik⁸³ és bizalmasan kezelik. A különleges adatok a jogszabályi és MIUR⁸⁴ előírásokkal összhangban kezelhetők célhoz kötötten.

A vizsgált országok közül *egyedül a román jogalkotó definiálja expressis verbis a diszkrimináció fogalmát*. A 2016. évi 6134. keret-rendelet⁸⁵ 3. cikke értelmében: az *iskolai szegregáció etnikai, fogyatékoság alapján történő, sajátos nevelési igény-alapú, a család társadalmi-gazdasági helyzete alapján történő, lakhely szerinti vagy iskolai teljesítményt alapul vevő szegregáció*. Ezzel egyetemben *Romániában zajlik a legszélesebb körű oktatási célú etnikai adatgyűjtés* a vizsgált országok közül: az országban *a faji- és/vagy etnikai származásra vonatkozó adatok antiszegregációs céllal való gyűjtése* nem pusztán lehetőség, hanem *minden tanintézmény számára kötelezően előírt törvényes kötelezettség*, a gyűjtésre kerülő adatok pontos körét az *iskolai szegregáció monitorozására vonatkozó módszertan jóváhagyásáról szóló 2019. évi 5633. rendelet* (módszertani rendelet) határozza meg. A módszertani rendelet alapján gyűjtött adatokat – beleértve az etnikai alapú szegregációra

<https://www.miur.gov.it/documents/20182/0/Informativa+sul+trattamento+dei+dati+personali.pdf/556e017c-59aa-4166-a4eb-7ffd272b805> (letöltve: 2020. 04. 20.)

⁷⁸ A nem kifejezetten az iskolai tevékenységhez kapcsolódó adatok kezeléséhez az állami iskoláknak is kötelessége beszerezni az érintett hozzájárulását.

⁷⁹ A kezelt adatokat illetően azonban tájékoztatási kötelezettség terheli őket.

⁸⁰ Lásd a 68. sz. lábjegyzetet.

⁸¹ Kérdőívek útján, a tanulók és a szülők adatkezelésre, adatmegőrzésre és adatvédelemre vonatkozó előzetes tájékoztatását követően.

⁸² Codice della privacy (GU n.174 del 29-7-2003), 26. cikk

⁸³ A célhoz kötöttség feltételét a faji és etnikai származásra vonatkozó adatok esetében az integrációs célok, az anyagi helyzetre vonatkozó adatok esetében pedig az iskoláztatási támogatásokra való jogosultság megállapítása szolgálják.

⁸⁴ <http://www.meuccifanoli.gov.it/images/Sicurezza/Privacy-e-Scuola---.pdf> (letöltve: 2020. 04. 20.)

⁸⁵ 2016. évi 6134. keret-rendelet az iskolai szegregáció tilalmáról.

vonatkozóakat – a tanfelügyelőségek⁸⁶ összesítik és juttatják el a *Deszegregációért és oktatási integrációért felelős országos tanács*hoz.⁸⁷ A módszertani rendelet 2. melléklete határozza meg azokat a kérdéseket, amelyek alapján felmérhető a szegregáció, az etnikai alapú szegregáció számszerűsítése pedig 11 kritérium mentén történik.⁸⁸ A módszertani rendelet által megkövetelt adatgyűjtést a tervek szerint elsőként 2019/2020-as tanév második felében⁸⁹ kellett – volna⁹⁰ – elvégezni, ezért a jelen sorok írásakor⁹¹ még nem állnak rendelkezésre adatok.

Szlovákiában az antidiszkriminációs törvény⁹² a szegregáció (elkülönítés) fogalmát expressis verbis nem nevesíti. A Közoktatási törvény⁹³ a nevelés és oktatás alapelvei közé beemeli ugyan a szegregáció tilalmát is, ezen kívül azonban sem a törvény, sem az annak végrehajtásával összefüggő jogszabályok nem tartalmazzák a definíciót. A személyes adatok védelméről szóló törvény⁹⁴ (adatvédelmi törvény) 16. § (1) bekezdése értelmében a faji származás és az etnikai származás a személyes adat különleges kategóriájának minősülnek, ezért főszabály szerint az ilyen személyes adat kezelése tilos.⁹⁵ A törvény az általános tilalom alóli kivételként említi a közérdekből történő adatkezelést. Utóbbi kapcsán jogértelmezési vitát generál, hogy az egyenlő bánásmód követelményének törvényben rögzített kötelező betartatása értelmezhető olyan közérdekként, amely megalapozhatja a faji vagy etnikai származásra vonatkozó adatok kezelését. A gyakorlatban mindez akként manifesztálódik, hogy amíg az állami szervek jogszerűtlennek tartják a szóban forgó adatok gyűjtését, következképpen tartózkodnak tőle, addig a témában aktív civil

⁸⁶ A szaktárca alá tartozó decentralizált szerv.

⁸⁷ Comisia Națională pentru Desegregare și Incluziune Educațională, amely a 2019. évi 3141 Rendelet alapján működik, ld. <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocumentAfis/211207> (letöltve: 2020.03.22.)

⁸⁸ Az iskolának többek között arról kell jelentést tennie, hogy milyen az adott iskolában az egyes etnikai csoportokhoz tartozó tanulók aránya, e hallgatók jellemzően mely épületekben kerülnek elhelyezésre és milyen eredménnyel teljesítik az egyes iskolai szinteket. Megjegyzendő, hogy a jogszabály felváltva használja az etnikum és a kisebbség fogalmakat.

⁸⁹ Mivel a jogszabály elfogadására és megjelenésére 2019 év végén, a 2019.12.31-i 1056. sz. Hivatalos Közlönyben került sor, az alkalmazása valójában az iskolai tanév második félévében indult el.

⁹⁰ A COVID-19 járvány miatt 2020. március 11-étől elrendelt iskolaszünet miatt várhatóan tovább csúszik az első értékelhető adatok érkezése. – hirado.hu: Nyolc új fertőzést regisztráltak Romániában, 2020. március 10. Online elérhető: <https://hirado.hu/kulfold/cikk/2020/03/10/nyolc-uj-fertozest-regisztráltak-romaniában/> (letöltve: 2020.04.15.)

⁹¹ 2020. április 15.

⁹² Az egyenlő bánásmód egyes területeken való érvényesítéséről és a diszkrimináció elleni védelemről és más törvények módosításáról szóló Tt. 365/2004. sz. törvény (Zákon č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov)

⁹³ A nevelésről és oktatásról, valamint egyes törvények módosításáról és kiegészítéséről szóló, Tt. 245/2008. sz. törvény (Zákon č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov)

⁹⁴ A személyes adatok védelméről és néhány törvény módosításáról és kiegészítéséről szóló Tt. 18/2018. sz. törvény (Zákon č. 18/2018 Z.z. o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

⁹⁵ Adatvédelmi tv. 16. § (1) bekezdés: Tilos kezelni a személyes adatok különleges kategóriáit. Személyes adat különleges kategóriái az olyan adatok, amelyek felfedik a természetes személy faji vagy etnikai származását, politikai nézeteit, vallását, világnézetét, szakszervezeti tagságát, genetikai adatait, biometrikus adatait, vagy olyan adatok, amelyek annak egészségi állapotára, valamint szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkoznak.

szervezetek végeznek deszegregációs adatgyűjtést.

A Közoktatási törvény 11. § (6) bekezdése értelmében az iskolák és az oktatási intézmények *nemzetiségre vonatkozó személyes adatot gyűjthetnek*. Tekintve azonban, hogy az személyesen megvallott identitás kérdése – valamint azt a tényt, hogy Szlovákiában *a roma népesség jelentős része nem roma nemzetiségűként határozza meg önmagát*⁹⁶ –, ez az adat deszegregációs célokra csak korlátozottan alkalmazható. Mindezek eredményeként Szlovákiában nem állnak rendelkezésre „anonimizált és diszaggregált” adatok a roma származású gyermekekre és tanulókra vonatkozóan. A romaügyi kormánybiztos hivatala által 2004 és 2019 között végzett „szociográfiai feltérképezés” eredményeként elkészült *‘Roma közösségek atlasza’*⁹⁷ című felmérés-sorozat – amely jogi megfontolásokból a *‘roma közösség’* fogalmára alapozott – több vonatkozásban megbízhatónak tekinthető és jól hasznosítható adatokat gyűjtött.⁹⁸

4.2. Az oktatási célú etnikai adatgyűjtés tiltott vagy törvényi szinten nem szabályozott. Oktatási célú etnikai adatgyűjtés és a szegregáció helyzete Ausztriában a 2000-ben elfogadott szövetségi statisztikai törvény 5. cikk (3) bekezdése⁹⁹ értelmében senki nem kötelezhető a faji vagy etnikai származásra vonatkozó adatok megadására. A kisebbségekről szóló törvény 1. cikk (3) bekezdése ugyanakkor bárki számára lehetővé teszi, hogy önként vállalja a nemzeti kisebbséghez való tartozását.¹⁰⁰ Megjegyzendő, hogy Burgenlandban 1993 óta a romák is nemzeti kisebbségnek számítanak.

Az oktatási célú adatgyűjtés során *csak a gyermekek állampolgárságát és anyanyelvét rögzítik*,¹⁰¹ *a faji vagy etnikai származásukra vonatkozó adatokat nem*.¹⁰² Az integrációs törvény 20. cikke értelmében a menedékkérő gyermekek integrációs helyzetére vonatkozó jelentéseket az integrációs tanács (Integrationsbeirats) részére kell benyújtani, amelyeknek a 21. cikk (5) bekezdése értelmében része a különleges iskolába járó diákok állampolgársága és neme. Az adatok kezelésére a 1999. évi adatkezelési törvény rendelkezései az irányadók.¹⁰³

A belga jogalkotó jogszabályi szinten nem határozza meg a szegregáció fogalmát, az elkülönítés gyakorlati eseteire a hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó tilalmat alkalmazza.

⁹⁶ Szlovákiában a nemzetiségi értelemben vett romák száma nagyon alacsony a nem nemzetiségi értelemben vett romák számához képest.

⁹⁷ Kiššová, *i.m.*

⁹⁸ Az adatokat helyi polgármesterek és terepen működő szociális munkások szolgáltatták.

⁹⁹ Bundesstatistikgesetz, BGBl. I Nr. 163/1999.

¹⁰⁰ Volksgruppengesetz, BGBl. Nr. 396/1976.

¹⁰¹ Az oktatási statisztikák a külföldieken belül megkülönböztetik az EU-ból és a harmadik országból érkező diákokat.

¹⁰² EUMC, *Roma and Travellers in Public Education – An overview of the situation in the EU Member States* (2006) 14., 37–38. o.

¹⁰³ Datenschutzgesetz, BGBl. I Nr. 165/1999.

A természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről szóló törvény¹⁰⁴ (a továbbiakban: adatvédelmi törvény) értelmében az érzékenynek minősülő személyes adatok, úgymint *faji vagy etnikai eredetre vonatkozó adatok* bizonyos szűk kivételektől eltekintve *nem gyűjthetők*.¹⁰⁵ Az adatvédelmi törvény 34. cikkének 1. §-a az *érzékenynek minősülő személyes adatokra* vonatkozó adatgyűjtést és adatkezelést csak akkor engedélyezi, ha kifejezett és törvényes célból történik, amely célhoz az adatkezelésnek is igazodnia kell,¹⁰⁶ továbbá az érintetteket megfelelően tájékoztatni kell.¹⁰⁷ Az adatvédelmi törvény 185. cikkének 1. §-a határozza meg, hogy mely szervek számára engedélyezett az adatok bármely fajtájának – ide értve a faji vagy etnikai származásra vonatkozó adatokat – gyűjtése. A törvény az oktatási célt nem nevesíti, így megállapítható, hogy *az oktatással összefüggésben a gyermekek faji, vagy etnikai eredetre vonatkozó érzékeny személyes adata nem gyűjthető és nem kezelhető*.

Az Egyesült Királyságban a *School Admissions Code*¹⁰⁸ rendelkezései alapján kifejezetten *faji vagy etnikai származásra vonatkozó adatok az iskolai felvételi eljárás során nem gyűjthetők*. Az oktatási tárca által kiadott iránymutatás¹⁰⁹ alapján *a felvett tanulókra vonatkozó faji, illetve etnikai adatok különösen érzékeny adatnak minősülnek, ebből kifolyólag kizárólag elkülönítve gyűjthetők és tárolhatók*. A *Human Rights Act*,¹¹⁰ a *Data Protection Act*¹¹¹ és a *Freedom of Information Act*¹¹² rendelkezései a brit Nemzeti Statisztikai Hivatal (*Office for National Statistics*) és a helyi önkormányzatok számára lehetővé teszik, hogy az egyes etnikai kisebbségek

¹⁰⁴ 30 július 2018. – Loi relative à la protection des personnes physiques à l'égard des traitements de données à caractère personnel.

¹⁰⁵ La protection des données à caractère personnel en Belgique. Online elérhető: <https://www.autoriteprotectiondonnees.be/sites/privacycommission/files/documents/protection-donnees-a-caractere-personnel-en-belgique.pdf> (letöltve: 2020.03.29.)

¹⁰⁶ A feltételek: abszolút szükséges (*de nécessité absolue*), az érintett személy alapvető jogai és szabadságjogai megfelelően garantáltak, és az alábbi esetek valamelyike fennáll: ha az adatkezelést törvény, rendelet, nemzetközi szerződés, vagy az Európai Unió joga engedélyezi; ha az érintett, vagy egy más természetes személy életbe vágó érdeke miatt szükséges; ha az adatkezelés az érintett által nyilvánosságra hozott adataira vonatkozik.

¹⁰⁷ A 193. cikk értelmében az adatokat gyűjtő adatkezelő köteles tájékoztatni az érintettet, hogy az adatai anonimizálásra kerülnek-e vagy sem.

¹⁰⁸ *School Admissions Code. Statutory guidance for admission authorities, governing bodies, local authorities, schools adjudicators and admission appeals panels* December 2014. Online elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/389388/School_Admissions_Code_2014_-_19_Dec.pdf (letöltve: 2020.04.15.)

¹⁰⁹ Department for Education, *Data protection: a toolkit for schools*, August 2018. Online elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/747620/Data_Protection_Toolkit_for_Schools_OpenBeta.pdf (letöltve: 2020.03.15.)

¹¹⁰ Human Rights Act 1998/42.

¹¹¹ Data Protection Act 1998/29.

¹¹² Freedom of Information Act 2000/36.

felzárkóztatása céljából etnikai adatokat gyűjtsenek és kezeljenek.¹¹³ Az etnikai kisebbséghez tartozás *önbevalláson* alapul.¹¹⁴

*Franciaországban a szegregáció hivatalosan nem létező jelenség,*¹¹⁵ sőt kínosan ügyelnek arra, hogy mind a szabályozásban,¹¹⁶ mind pedig a kommunikációban az abszolút egyenlőségre, az inkluzív oktatásra, valamint az integrációra helyezték a hangsúlyt. *Ezzel összhangban az adatfeldolgozásról szóló 1978. évi 78. törvény*¹¹⁷ 8. cikke kifejezetten tiltja a faji- és/vagy etnikai származásra vonatkozó adatok gyűjtését.

*A német egyenlő bánásmódról szóló törvény*¹¹⁸ hatálya bár kiterjed az oktatásra, a szegregáció fogalmát nem határozza meg. A hatályos szabályozás értelmében etnikai szempontú adatgyűjtés – mind általában véve, mind az oktatásra vonatkozóan – nem engedélyezett. A tanulók migrációs hátterére vonatkozó információ azonban gyűjthető, amelyből következtetni lehet a gyermek származására.¹¹⁹

*Svájcban az alkotmány*¹²⁰ 8. cikk (2) bekezdése aszerint rögzíti a diszkrimináció tilalmát, hogy *senkit nem érhet diszkrimináció különösképpen a származása, valamely rasszhoz való tartozása [...] miatt. A szegregáció fogalmát illetően a kutatás nem tárt fel külön jogszabályi rendelkezést,* amely abból is adódik, hogy Svájcban a szegregáció *hivatalosan nem létező jelenség.* A *Svájci Statisztikai Hivatallal* folytatott levelezés alapján az országban *sem a roma származásra, sem a nemzetiségre nézve nem gyűjtenek adatokat,*¹²¹ a statisztikákból¹²² mindössze a 15 év alatti gyermekek svájci állampolgár vagy külföldi státusza olvasható ki. Az ENSZ szervek¹²³ és más

¹¹³ Office for National Statistics, Ethnic group, national identity and religion (18 January 2016) Online elérhető:

<https://www.ons.gov.uk/methodology/classificationsandstandards/measuringequality/ethnicgroupnationalidentityandreligion> (letöltve: 2020.03.22.)

¹¹⁴ Government Statistical Service: Harmonised Concepts and Questions for Social Data Sources. Primary Principles. Ethnic Group. Online elérhető: <https://gss.civilservice.gov.uk/wp-content/uploads/2016/03/P3-Ethnic-Group-June-16-1.pdf> (letöltve: 2020.03.24.)

¹¹⁵ Másféleképpen fogalmazva: francia jogrend, így az oktatási jogszabályok is negligálják Franciaország etnikai sokszínűségét.

¹¹⁶ Az Oktatási Kódex L. 111-1. cikke kifejezetten előírja a mindenki számára, származástól, vallási hovatartozástól függetlenül egyenlő esélyek mellett elérhető inkluzív oktatást.

¹¹⁷ Loi n 78-17 du 6 janvier 1978 relative à l'informatique, aux fichiers et aux libertés. Online elérhető: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000886460> (letöltve 2020.03.16.)

¹¹⁸ *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz.* Online elérhető: <https://www.gesetze-im-internet.de/agg/> (letöltve: 2020.03.24.)

¹¹⁹ European Commission: Data collection in the field of ethnicity (Farkas Lilla). Online elérhető: https://iapp.org//media/pdf/resource_center/ReportonEqualityDatabasedonRacialandEthnicOrigin.pdf (letöltve: 2020.03.14.)

¹²⁰ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft (AS 1999 2556)

¹²¹ Az Eidgenössisches Departement des Innern EDI Bundesamt für Statistik BFS-vel folytatott levelezés alapján.

¹²² Bundesamt für Statistik: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/migration-integration/by-migration-status.html> (letöltve: 2020.03.17.)

¹²³ CRC/C/15/Add.182, 48–49. o.; CRC/C/CHE/CO/2-4, 2015,16-17, 54–55. o.

szervezetek jelentésében¹²⁴ is *visszatérő kritika, hogy az oktatási célok – azaz az inkluzív és integratív oktatás megvalósítása – terén kevés adat áll rendelkezésre*, amely megnehezíti a deszegregációs célú intézkedések meghozatalát és hatásainak vizsgálatát. Svájc esetében ezenfelül az is nehezíti a kérdésben való tisztánlátást, hogy az alapfokú oktatás és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek megszervezése kantonális hatáskör.¹²⁵

5. Jó gyakorlatok

Végül, de nem utolsó sorban szót kell ejteni a vizsgált országokban implementált deszegregációs célú vagy – országspecifikusan – az inkluzív oktatás megvalósulását elősegítő intézkedésekről.¹²⁶ *Ausztriában* a kétszintű általános iskola alsó tagozatát ért fentebb ismertetett kritikák kiküszöbölése végett a 2018/19-es tanévtől kezdve¹²⁷ a korábbi Hauptschule helyett bevezetésre került a *Neue Mittelschule* (Új Középiskola).¹²⁸ Az új oktatási koncepció alapja a *kompetencia alapú és egyéniesített oktatás* az esetleg nehezebben tanuló diákok továbbtanulási lehetőségeinek javítása érdekében. *Belgiumban* az iskolák az újonnan érkező gyermekek számára a nyelvtanulást segítő kurzusokat, míg a fogadó közösség számára a más kultúrákra és nyelvekre érzékenyítő kurzust szervezhetnek.¹²⁹ A *cseh* kormány 2010-ben – a D.H. ügyben született marasztaló ítélet hatására – elfogadta az *Inkluzív oktatás nemzeti akcióterv* nevet viselő dokumentumot, majd 2012-ben az *Egyenlő esélyek című akciótervet*.¹³⁰ Speciálisan, a csehországi roma közösséget érintő stratégiai anyagként említhető a *Szociális felzárkózás stratégiája 2014-2020*.¹³¹ című dokumentum. Az *Egyesült Királyság* Oktatási Minisztérium által kezdeményezett kutatások *kifejezetten a roma, illetőleg a bevándorló háttérű gyermekek integrációját*

¹²⁴ Racial discrimination in Switzerland report of the Service for Combating Racism (2016)

¹²⁵ Alkotmány 62. cikk (1) és (2) bekezdések

¹²⁶ Ezen intézkedések azért is fontosak, mert az iskolai kudarcok vagy az iskolából való kiesés jelentős hatást gyakorolhat az egyén későbbi életútjára. Csemáné Váradí Erika: A gyermek- és fiatalkori kriminalitás. In: Borbíró A. et al (szerk): *Kriminológia*. Wolters Kluwer Kft, 2019.; Csemáné Váradí Erika: Gyermek- és fiatalkori bűnözés alapkérdései, különös tekintettel a serdülőkor pszichés sajátosságaira. In: Farkas Á. (szerk.): *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből. Doktori tanulmányok* 3. Miskolc, 2013, 5–42. o.; Csemáné Váradí Erika: A nemzetközi szabályozás új irányjai a fiatalkorúak szabadságelvonása körében. *Büntetőjogi kodifikáció*, 2008. (8. évf.) 2. sz., 11–21. o.

¹²⁷ EACEA, Austria. Online elérhető: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/glossary-1_en#glyB15 (letöltve: 2020.03.18.)

¹²⁸ Jóllehet az eredeti reformtervek egységes felső tagozat bevezetését irányozták elő, a szükséges politikai támogatás hiányában csak a felső tagozat alacsonyabb képzési szintjét adó Hauptschule típusú oktatás megreformálására került sor. EACEA, Austria. Online elérhető: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/glossary-1_en#glyB15 (letöltve: 2020.03.18.)

¹²⁹ A programban jelenleg nyolc partnerország vesz részt: Kína, Spanyolország, Görögország, Olaszország, Marokkó, Portugália, Románia és Törökország, akik vendégtanárokat is küldenek a részt vevő iskolákba.

¹³⁰ „Rovné příležitosti” Akční plán <http://www.msmt.cz/file/25872/download/> (letöltve: 2020.03.20.)

¹³¹ Strategie sociálního začleňování 2014-2020, <https://www.mpsv.cz/strategie-socialniho-zaclenovani-2014-2020> (letöltve: 2020.03.20.)

célzó intézkedések kidolgozását célozták. *Franciaországban* – bár a szegregáció létezését hivatalosan nem ismerik el – az inklúzió jegyében mind az iskolát, mint közösséget célzó,¹³² mind pedig a diákot, mint egyént felzárkóztatni szándékozó,¹³³ ezáltal pedig deszegregáló hatással bíró jó gyakorlatokra találunk példát. A romaintegrációs stratégiák 2020-ig tartó uniós keretrendszere¹³⁴ által támasztott követelményeknek való megfelelés érdekében a kormány 2011-ben a *francia társadalmi integrációs törekvésekbe illeszkedő politikai intézkedéscsomagot* fogadott el tekintettel arra, hogy a 'roma' kifejezés egy etnikumot jelöl, márpedig a *francia jogban etnikai alap nem használható átfogó közpolitikák elfogadására*.¹³⁵ A francia megközelítés tehát a belső joggal összhangban a szegénység és a társadalmi kirekesztés kiküszöbölését célozza a marginalizált közösségekben. *Lengyelország* kapcsán kiemelendő a nemzeti és etnikai önazonosság és nyelv megőrzéséről szóló 2017. augusztus 18-i oktatási miniszteri rendelet,¹³⁶ amelynek 12. cikk (2) bekezdése lehetővé teszi, hogy az óvodákban és az iskolákban *roma edukációs asszisztens (asystent edukacji romskiej)* segítse a tanárok munkáját és a roma gyermekek iskolai környezetbe való beilleszkedését. A *német Baden-Württemberg tartományt* az OECD egyik jelentése jó gyakorlatként említi a heterogén szociális háttérű és etnikumú tanulók inkluzív oktatása érdekében létrehozott közösségi iskolákat.¹³⁷ Az átfogó olasz iskolafejlesztéshez és az iskolai autonómia növeléséhez kapcsolódó 2015/107 törvény¹³⁸ rendelkezéseivel összhangban került megfogalmazásra az ún. *Buona Scuola* ('jó iskola') elv, amelynek célja a gyermekek életében az iskola szerepének megerősítése, a tanulók társadalmi-kulturális egyenlőtlenségeinek megszüntetése és az iskolaelhagyás csökkentése.¹³⁹ *Romániában* 2019-ben megkezdte működését a

¹³² Ún. kiegyensúlyozó oktatási politika (la politique de l'éducation prioritaire) Circulaire n° 2014-077 du 4-6-2014 relative à la refondation de l'éducation prioritaire. Online elérhető: <http://www.cgteeduc.fr/index.php/le-système-ducatif-mainmenu-27/les-enseignements-mainmenu-206/education-prioritaire-mainmenu-213/1690-circulaire-n-2014-077-du-4-6-2014-relative-a-la-refondation-de-l-education-prioritaire> (letöltve 2020.03.16.)

¹³³ Példának okáért a nem francia anyanyelvű diákoknak nyelvi felzárkóztatást nyújtó ún. UPE2A osztályok.

¹³⁴ A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig. Az Európai Bizottság közleménye COM (2011) 173 végleges

¹³⁵ *An equal place in French society: French government strategy for Roma integration within the framework of the Communication from the Commission of 5 April 2011 and the Council conclusions of 19 May 2011.* Online elérhető: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/france_national_strategy_roma_inclusion_en.pdf (letöltve 2020.03.17.)

¹³⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Online elérhető: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170001627/O/D20171627.pdf> (letöltve: 2020.03.18.)

¹³⁷ Elérhető az OECD honlapján: <http://www.oecd.org/education/ceri/DEU.BW.SystemNote.pdf> (letöltve: 2020.03.18.)

¹³⁸ Legge 13 luglio 2015, n. 107.

¹³⁹ Utóbbi kapcsán kiemelendő: A külföldi tanulók befogadásáról és integrálásáról szóló 2014-es irányelv, ld. https://www.miur.gov.it/documents/20182/2223566/linee_guida_integrazione_alunni_stranieri.pdf/5e41fc48-3c68-2a17-ae75-1b5da6a55667?t=1564667201890 (letöltve: 2020.03.18.); a kísérő nélküli

Deszegregációért és Oktatási Integrációért felelős Országos Tanács,¹⁴⁰ továbbá működik az „*Iskola utáni iskola*” program is, amelyben a kötelező iskolai programot megelőzően, vagy azt követően a tanulás segítése.¹⁴¹ A 2019/2020-as tanévben elkezdődött felmérés eredményei egyelőre váratnak magukra, azonban amennyiben az előírásoknak megfelelően kivitelezésre kerülnek, kétségkívül a jó példák között érdemelnek majd említést. A *Szlovák Köztársaság 2012-ben elfogadott, 2020-ig szóló romaintegrációs stratégiája*¹⁴² a roma gyermekek esetében alkalmazandó oktatási programok alapdokumentuma, amely az elmúlt években nemzeti felzárkóztatási projektek és akciótervek kidolgozását segítette. Svájcban egy *algoritmust alkalmaznak, amely a betáplált adatok alapján javaslatot tesz a migrációs háttérű gyermekek egyenletes elosztására annak érdekében, hogy a hosszú évtizedek alatt kialakult – a lakóhelyen alapuló – szegregációt felszámolják.*¹⁴³

6. Konklúziók

A kutatás során egyértelműen kirajzolódott, hogy összefüggés fedezhető fel az egyes országok történelmi múltja és a szegregációhoz való hozzáállása között: a nyugat-európai országok, amelyek az elmúlt évtizedekben jellemző célpontjai voltak a migrációnak, a gyakorlatban tapasztaltak ellenére tagadják a szegregáció létezését. Amennyiben alkalmaznak is deszegregációs intézkedéseket, azokat jellemzően az inklúziót szolgáló intézkedésként címkézik. E körben a szerző szerint érdekes kérdés, hogy bár az Európa Tanács, az OECD és az EU által végzett felmérések is jelzik a probléma meglétét ezen országok tekintetében, a szóban forgó országoknak mindezidáig a kutatás által vizsgált alapfokú oktatásban jelentkező szegregáció miatt sem az EJEB,¹⁴⁴ sem az EuB előtt nem kellett számot adniuk az oktatásban tapasztalható szegregáció miatt. Kiváló példa erre Ausztria és Csehország gyakorlatának összevetése: Ausztriában Csehországgal egyetemben bevett gyakorlat

kiskorúak oktatáshoz való jogáról szóló 2017-es törvény, legge n. 47/2017; a roma, szinti és utazó roma gyermekek befogadásáról és integrálásáról szóló projekt.

¹⁴⁰ Comisia Națională pentru Desegregare și Incluziune Educațională, amely a 2019. évi 3141 Rendelet alapján működik. Online elérhető: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/211207> (letöltve: 2020.03.22.)

¹⁴¹ Megemlíthető még 2011. évi 5218 Rendelettel bevezetett „*második esély*” program, amelynek célja az iskolaelhagyó gyermekek visszavezetése az oktatásba. Jóllehet nem specifikusan a roma gyermekekre vonatkozó programról van szó, de a roma gyermekek körében magas iskolai lemorzsolódás miatt őket is kiemelten célozza.

¹⁴² A Szlovák Köztársaság Romaintegrációs Stratégiája 2020-ig c. dokumentumban foglalt, az oktatás területét érintő, 2019-20-as évekre vonatkozó aktualizált akcióprogramjai. Online elérhető: <https://www.minv.sk/?strategia-pre-integraciu-romov-do-roku-2020> (letöltve: 2020.02.10.)

¹⁴³ The Local, Zurich schools use algorithm to ensure right mix between Swiss and foreign pupils, 2019. november 4. Online elérhető: <https://www.thelocal.ch/20191104/algorithm-helps-zurich-schools-mix-swiss-and-foreign-students> (letöltve: 2020.03.17.)

¹⁴⁴ A képet árnyalandó meg kell említeni a belga nyelvi ügyet (EJEB, Ítélet, 1968. július 23.(2126/64) para. 10.), ahol az egyik panaszos fél expressis verbis szegregációra hivatkozott. Az ügy ugyanakkor a jelenlegi kutatástól eltérő kontextusban vizsgálta a belga oktatási rendszert, így nem tekinthető relevánsnak.

volt a roma tanulók különleges nevelésű igényű gyermekeként történő kategorizálása. Míg Csehországgal szemben eljárás indult az EJEB előtt, Ausztria esetében nem került sor eljárásra.¹⁴⁵ Jóllehet Ausztriában 1995-ben végül EJEB ítélet nélkül is változás következett be a gyakorlatban. Ezzel szemben a KKE országokban az oktatási szegregáció kérdése folyamatosan napirenden lévő probléma, amelyet az Európai Bizottság is kiemelt figyelemmel kísér, amint a hazánkkal és Szlovákiával szemben folyamatban lévő kötelezettségszegési eljárások is bizonyítják. Mindazonáltal a kiemelt figyelem egyik pozitív hozadéka, hogy ezen országokban számos, a jelenség felszámolására irányuló jó gyakorlat létezik – amint a cikkben bemutatásra került –, jóllehet tovább javítani a rendszert mindig lehet és kell is. Ennek feltétele viszont a probléma napirenden tartása és a társadalmi párbeszéd, amely valós adatokon alapul. A célhoz kötöten és megfelelő garanciák mellett végzett oktatási célú etnikai adatgyűjtés pedig nyilvánvalóan hozzájárul az utóbbi feltétel megvalósulásához.

¹⁴⁵ Az EJEB előtti eljárás természetéből adódóan természetesen mindez azt is jelentheti, hogy a nemzeti bíróságok előtt kielégítően megoldódott az ügy, így a potenciális panaszos felek nem érezték szükségét az eljárás nemzetközi fórum elé vitelének.